

H. G. WELLS

STROJ ČASU

Příběh jednoho vynálezu

A stylized, handwritten signature in black ink. The signature is written in a cursive style and includes the initials 'H. G. Wells' followed by a large, decorative flourish that loops back to the left.

PŘELOŽIL JAN KALANDRA
LEDA 2021

Cestovatel časem (bude totiž nejjednodušší ho titulovat takto) k nám vedl náročný výklad. Světle šedé oči se mu zářivě leskly a jinak bledý obličej se mu červenal vzrušením. V krbu jasně plápolal oheň a jeho světlo se odráželo od stříbrného lustru a ulpívalo na bublinkách, které s odlesky stoupaly našimi skleničkami a rozplývaly se na hladině. Hostitelova vlastnoručně navržená křesla se nám nepoddávala, ale zahrnula nás objetím a v místnosti panovala ona báječná atmosféra odpočinku po večeři, za níž se myšlenky vesele rozutečou mimo ustálené mantinely. Zatímco jsme si tedy hověli a lenivě obdivovali, jak vážně onen nový paradox (jelikož tak se nám předmět jeho zájmu jevil) bere a jak zaníceně přitom šermuje štíhlým ukazovákem, zněla salonkem tato slova:

„Potřebuju, abyste mě pozorně sledovali. Budu nucen popřít pár víceméně všeobecně přijímaných představ. Z bludů vychází třeba geometrie v té podobě, jak jste se ji učili ve škole.“

„To po nás pro začátek nechcete úplnou maličkost,“ zabručel hádavý zrzek Filby.

„Taky vás nebudu nutit, abyste se mnou souhlasili, pokud pro to nebudete mít rozumný důvod. Brzy mi ale sami dáte za pravdu. Samozřejmě víte, že přímka, čára *o nulové tloušťce*, postrádá hmotné vyjádření. To jste ve škole přece probírali,

ne? Totéž platí i o geometrické rovině. Tyto útvary jsou čistě abstraktního rázu.“

„Jistěže,“ potvrdil psycholog.

„No, a stejně tak nemůže vykazovat skutečnou existenci krychle, protože ji vymezuje jenom šířka, délka a výška.“

„Tak s tím už nesouhlasím,“ namítl Filby. „Jasně že může existovat hmotný těleso. Všechny hmatatelný věci...“

„To si myslí většina lidí. Ale vydržte. Může existovat *okamžitá* krychle?“

„Nerozumím.“

„Dá se vnímat skutečná existence krychle, která nepřetrvá naprosto žádnou dobu?“

Zrzek se zahloubal. „Je zřejmé,“ pokračoval cestovatel časem, „že každé hmotné těleso se musí rozpínat do čtyř směrů, a tudíž musí být definováno šířkou, délkou, výškou – a trváním. My však tento poznatek v důsledku přirozené tělesné slabosti, na kterou za okamžik poukážu, obvyčejně přehlízíme. Ve skutečnosti existují čtyři rozměry, tři označované jako roviny v prostoru a potom čtvrtý: čas. Lidé však mezi třemi tradičními a čtvrtým rozměrem zhusta nesmyslně rozlišují, poněvadž naše vědomí shodou okolností touto poslední dimenzí od začátku do konce života postupuje rovnoměrně přímočaře – byť s přestávkami.“

„To je ovšem...“ blekotal holobrádek, zatímco se křečovitě pokoušel připálit si nad petrolejkou doutník, „bezespory... zcela zřejmé.“

„Divil byste se, kolika lidem to nedochází,“ pokračoval s lehkým pobavením cestovatel. „Ačkoli si to někteří neuvědomují, když se k němu vyjadřují, skutečný význam čtvrtého rozměru tkví v tomto: čtvrtý rozměr nepředstavuje nic jiného než nový náhled na čas. *Čas a všechny rozměry prostoru se od sebe nijak neliší, jen tím, že v čase se pohybuje naše vědomí.*

Jenže se najdou pomatenci, co tuhle myšlenku berou za úplně špatný konec. Asi jste všichni slyšeli, co o čtvrtém rozměru vykládají.“

„Já ne,“ přiznal hejtman.

„V podstatě jde o tohle. Prostor je dle našich matematiků charakterizován třemi rozměry, které můžeme označit jako šířku, délku a výšku, a lze ho vždy definovat pomocí tří na sebe kolmých rovin. Někteří myslitelé si však kladou otázku, proč právě *tři* rozměry – proč nepřidat ještě další směr kolmý ke zbylým třem? –, a dokonce se pokoušejí ustanovit čtyřrozměrnou geometrii. Sotva před měsícem o tom v Newyorské matematické společnosti přednášel profesor Simon Newcomb. Sami víte, že i na plochem povrchu, vyznačujícím se pouze dvěma rozměry, můžeme vyobrazit trojrozměrné těleso, a oni se analogicky domnívají, že by pomocí trojrozměrných modelů dokázali zakreslit těleso čtyřrozměrné – pokud by správně zvládli postihnout jeho perspektivu. Rozumíte?“

„Asi ano,“ zamumlal hejtman a pohroužil se do myšlenek, mnul si obočí a naprázdno nastavoval rty, jako kdyby odříkával zaklínadlo. „Ano, asi tomu už rozumím,“ dodal po chvíli a na prchavý okamžik se rozzářil.

„No, a já vám každopádně můžu prozradit, že se téhle čtyřrozměrné geometrii už nějakou dobu věnuju. A dospěl jsem k nejednomu prazvláštnímu závěru. Tady například vidíte portrét člověka v osmi letech, další v patnácti, následující v sedmnácti, pak ve třidvaceti a tak dále. Každý zjevně tvoří určitou výseč, dalo by se říct trojrozměrné vyobrazení jeho dané a neměnné čtyřrozměrné bytosti.

Vědci,“ pokračoval náš hostitel po odmlce nezbytné k tomu, aby jeho výklad mohli všichni posluchači vstřebat, „jsou se skutečností, že čas představuje jen jednu podobu

prostoru, velice dobře obeznámeni. Tady vidíte oblíbené vědecké znázornění, meteorologický graf. Tahle linka, kterou sleduju prstem, ilustruje pohyb barometru. Včera byl tlak poměrně vysoko, v noci se propadl, ráno zase stoupl a až do teď mírně roste. Rtuť tento vývoj pochopitelně nesledovala v žádném z obecně uznávaných prostorových rozměrů, vidíte? Rozhodně se však mezitím nějak pohybovala, z čehož nutně plyne závěr, že se pohybovala v čase.“

„Jenže,“ namítl s očima upřenýma na řeřavé uhlíky v krbu lékař, „jestli čas skutečně představuje pouhý čtvrtý rozměr prostoru, proč je a vždy byl považován za samostatnou veličinu? A proč se v něm nemůžeme pohybovat jako v ostatních rozměrech prostoru?“

Cestovatel časem se pousmál. „A víte opravdu jistě, že se v prostoru můžeme volně pohybovat? Můžeme zamířit doleva i doprava, stejně tak snadno dopředu i dozadu, a lidi toho taky odjakživa využívají. Tudíž připouštím, že se můžeme volně pohybovat ve dvou rozměrech. Co ale nahoru a dolů? V tomhle směru nás omezuje zemská přitažlivost.“

„Ne tak docela,“ podotkl lékař. „Létají přece balony.“

„Nicméně před jejich vynálezem člověk vyjma jednotlivých skoků a nerovností terénu volnost svislého pohybu neměl.“

„A přece se nahoru i dolů maličko přesouvat mohl,“ nedal se oponent.

„Dolů snáz, mnohem snáz než nahoru.“

„Jenže v čase se nemůžete pohybovat vůbec. Od současného okamžiku se přece neodpoutáte.“

„A právě v tom se, milý pane, pletete. Právě v tom se plete celý svět. My se od současnosti odpoutáváme neustále. Naše duchovní existence, která je nehmotná a nsvázaná fyzikálními rozměry, se v časovém rozměru pohybuje konstantní rychlostí od kolébky až po hrob. Stejně jako bychom

nepřetržitě mířili *dolů*, kdybychom se narodili padesát kilometrů nad zemským povrchem.“

„To sice zní moc pěkně, ale má to jednu velkou vadu,“ vložil se do debaty psycholog. „Ve všech rozměrech prostoru se člověk doopravdy *může* pohybovat, zatímco v čase to nesvede.“

„A přesně z tohoto tvrzení se zrodil můj ohromný objev, který vám tu chci představit. Mýlíte se totiž, když tvrdíte, že se v čase nedovedeme pohybovat. Jestliže například před sebou jako dnes vidím nějakou minulou událost, vracím se do okamžiku, kdy k ní došlo – jinak řečeno jsem takzvaně mimo. Na chvílku přeskočím v čase zpátky. Chybí nám pochopitelně možnost, jak v té minulosti zůstat, právě tak jako Křovák nebo zvíře postrádá možnost setrvat dva metry nad zemí. Civilizovaný člověk je na tom ale v daném ohledu lépe než onen divoch. Dokáže navzdory gravitaci vzlétnout v balonu, takže může stejně dobře doufat, že se mu nakonec podaří svůj pohyb v časovém rozměru zastavit nebo urychlit, nebo ho dokonce zvrátit a vydat se proti proudu času.“

„Tak *tohle*,“ ozval se Filby, „je pěkná –“

„Pročpak?“

„Je to proti rozumu.“

„Jakému rozumu?“

„Klidně mi tady dokažte, že černá je bílá,“ čertil se zrzek, „stejnak mě nepřesvědčíte.“

„To asi ne,“ připustil hostitel. „A přesto už předmětu mého bádání v oblasti čtyřrozměrné geometrie začínáte rozumět. Už dlouho v hlavě chovám povšechnou představu o stroji –“

„Na cestování časem!“ vyhrkl holobrádek.

„– který by cestoval bez omezení všemi směry v prostoru i čase, jak řidič určí.“

Filby se od srdce zasmál.

„Navíc mám připravené pokusné ověření,“ dodal vynálezce.

„Za takový stroj by vám historikové utrhali ruce,“ uvažoval nahlas psycholog. „Člověk by se mohl vrátit v čase a přezkoumat třeba obecně přijímané vylíčení bitvy u Hastingsu!“

„A nezdá se vám, že by to vzbudilo pozornost?“ navázal na něj lékař. „Naši předkové neměli pro anachronismy zrovna pochopení.“

„Nebo byste se mohli učit řecky přímo z Homérových a Platonových úst,“ nadnesl holobrádek.

„V tom případě byste určitě pohořeli, kdybyste se nechali přezkoušet. Řečtinu teprve nedávno ohromně vylepšili němečtí badatelé.“

„Pak zbývá ještě budoucnost,“ pokračoval holobrádek. „Jen si to představte! Mohli byste investovat všechny své finance a pak si pro ně zajet do doby, kdy k nim přibudou pěkně tučné úroky z vkladů!“

„A poznat společnost,“ připojil jsem se i já, „postavenou výlučně na komunistických základech.“

„Ze všech divokých a výstředních teorií zrovna tohle!“ vybuchl psycholog.

„Ano, tak mi to taky připadalo, a proto jsem o tom nemluvil až do –“

„Pokusného ověření,“ zvolal jsem. „Vy to hodláte ověřit?“

„Pokusem!“ ušklíbl se Filby, kterého už úvahy zmáhaly.

„Tak nám ten experiment předvedte,“ navrhl psycholog, „i když je to očividně celé jen habadařina.“

Cestovatel časem počastoval sešlost úsměvem. Ten mu z tváří úplně nevymizel ani tehdy, když s rukama hluboko v kapsách kalhot pomalu vyšel z pokoje a my slyšeli, jak se v pantoflích šourá dlouhou chodbou do laboratoře.

Psycholog se na nás podíval. „Opravdu by mě zajímalo, s čím se vytasí.“

„Určitě s nějakou eskamotází,“ utrousil lékař a Filby se nás pokusil oblažit historkou o kouzelníkovi, kterého viděl na severu v Burslemu, ale než se vůbec stačil rozprávět, byl cestovatel časem zpátky v místnosti a vyprávění utnul.

Držel v ruce lesklou kovovou konstrukci jen o málo větší než kapesní hodinky, zato velice propracovanou. Věcička byla osazená slonovinou a průhlednou krystalickou látkou. To, co následovalo, jsem povinen popsat do nejvěrnějších podrobností, protože – pokud tedy nepřijmeme jeho vysvětlení – šlo o něco naprosto nepochopitelného. Chopil se totiž jednoho z osmibokých stolků, jež patřily k vybavení salonku, a umístil ho před krb tak, že měl dvě nohy na krbové předložce. Na jeho desku umístil onen mechanismus. Pak si přitáhl židli a posadil se. Na stolku kromě předváděného předmětu stála už jen lampička se stínítkem, jejíž kužel na jeho kovovou konstrukci jasně dopadal. Kolem navíc hořelo zhruba deset svíček, dvě v mosazných svícnech na krbové římse a několik dalších rozvěšených po stěnách, takže místnost byla výborně osvětlena. Seděl jsem v nízkém křesle nejbliž krbu a ještě jsem se o trošku přisunul, až jsem se ocitl prakticky mezi cestovatelem a ohništěm. Za hostitele se vecpal Filby a koukal mu přes rameno. Lékař s hejtmanem se na něj dívali z profilu zprava a psycholog zleva. Všichni jsme měli oči na stopkách. Zdá se mi nepředstavitelné, že by nás za těchto podmínek dokázal nějak ošálit, i kdyby to promyslel sebedokonaleji a provedl sebeobratněji.

Podíval se nejdřív na nás, pak na přístroj. „Nuže?“ ozval se psycholog.

„Tahle věcička,“ spustil vynálezce s lokty opřenými o stolek a s rukama sepnutými nad dotyčným předmětem, „je jen model. Představuje můj plán stroje na cestování časem. Asi vám neunikne, že vypadá mimořádně křivě a že se nad touto tyčí jaksi prazvláštěně blýská, jako kdyby ani nebyla

z tohoto světa.“ Ukázal na popisovanou část prstem. „Tady je navíc vybavená jednou bílou páčkou a zde druhou.“

Lékař se zvedl z místa a do konstrukce nakoukl. „Je to krásně udělané,“ ocenil.

„Zabralo mi to dva roky,“ opáčil pán domu. Když jsme potom všichni doktora napodobili, pokračoval: „A teď byste měli vědět, že tahle páčka, když se zmáčkne, pošle strojek vcukuletu do budoucnosti, zatímco ta druhá pohyb obrátí. Tohle sedlo znázorňuje sedadlo cestovatele časem. Já tu páčku teď zmáčknu, a uvedu tím strojek do pohybu. Ztratí se nám z očí, vletí do budoucnosti a bude po něm veta. Proto si ho pořádně prohlédněte. Prohlédněte si i stolec a přesvědčte se, že na vás nešiju žádnou boudu. Nechci o model přijít a pak poslouchat, že jsem šarlatán.“

Následovalo delší ticho. Všechno nasvědčovalo tomu, že by mi psycholog rád něco řekl, ale zjevně si to rozmyslel. Potom cestovatel časem přiblížil prst k páčce. „Anebo ne,“ zarazil se. „Dejte mi ruku.“ Popadl za zápěstí právě přihlížejícího po levici a nařídil mu, aby natáhl ukazovák. Model stroje času na cestu do nekonečna tedy vyslal sám psycholog. Všichni jsme ho viděli tu páčku stisknout. Namouduši v tom nebyl žádný švindl. Strhl se průvan a plamen lampy se zatřepotal. Jedna svíčka na krbové římse zhasla a strojek se zničehonic rozhoupal, ztratil zřetelné obrysy, na vteřinku se proměnil v jakýsi přelud, ve vír pableskující mosazi a slonoviny a vzápětí byl pryč, prostě zmizel! Až na lampu zůstal stolec prázdný.

Další minuta mlčení, které rozetnul Filby, když poznamenal, že je z toho jelen.

I psycholog se probral z otupění a honem se podíval pod stůl. To cestovatele časem pobavilo. „Nuže?“ napodobil dušeznalcovo naléhání. Poté vstal, přešel ke krbové římse a zády k nám si u dózy s tabákem začal pěchovat dýmku.

Zůstali jsme na sebe civět. „Heleďte,“ spustil lékař, „to myslíte vážně? To jste doopravdy přesvědčený, že ten strojek zmizel v čase?“

„Rozhodně,“ potvrdil vynálezce a podřepil si, aby si v krbu připálil papírový smotek. Pak se otočil, a zatímco roztahoval dýmku, zadíval se psychologovi do očí. (Ten si na znamení, že ho to nijak nevykolejilo, nabídl doutník a snažil se ho zapálit, ale v návalu vzrušení ho zapomněl seříznout.) „A tamhle“ – ukázal směrem k laboratoři – „navíc přechovávám jeho skoro hotovou skutečnou verzi, a až ji dokončím, hodlám se v ní na cestu vypravit osobně.“

„Vy teda tvrdíte, že ten strojek odcestoval do budoucnosti?“ ujasňoval si Filby.

„Do budoucnosti nebo do minulosti – to nedovedu s jistotou potvrdit.“

Zase zavládlo ticho a pak psychologa něco napadlo. „Jestli někam odletěl, tak do minulosti,“ prohlásil.

„Jak to?“ podivil se cestovatel časem.

„Protože předpokládám, že v prostoru se nepohyboval. A kdyby odcestoval do budoucnosti, byl by tu celou dobu s námi, jelikož současností by musel proletět taky.“

„Ale,“ namítl jsem, „kdyby odcestoval do minulosti, viděli bychom ho tady, když jsme dnes přicházeli, a taky minulý čtvrtek i předminulý a tak dále!“

„To zní jako závažná námitka,“ poznamenal naoko nestranně hejtman a tázavě se na experimentátora zadíval.

„Ani v nejmenším,“ odbyl ho cestovatel časem a obrátil se na psychologa: „Jen se zamyslete. Vy jim to zvládnete vysvětlit. Takhle se přece projevuje podprahové, rozředěné vnímání.“

„No jistě,“ přikývl znalec a vše nám vyložil. „Je to jednoduchý psychologický jev. Taky mě to mohlo napadnout. Celkem

evidentní záležitost, která ten paradox krásně vysvětluje. My ten strojek nevidíme a ani si jeho existenci neuvědomujeme, právě tak jako nevnímáme paprsek točícího se kola nebo kulku letící vzduchem. Jestli se pohybuje časem padesátkrát nebo stokrát rychleji než my, jestli mu minuta uplyne stejně rychle jako nám vteřina, bude dojem, který po sobě zanechá, pochopitelně představovat pouhou padesátinu nebo setinu toho, co bychom z něj zachytili, kdyby časem necestoval. To se přece nedá popřít.“ Projel rukou místo, kde předtím model ležel. „Chápete?“ rozesmál se.

Zůstali jsme v křeslech ještě dlouho civět na prázdný stůl. Načež se nás cestovatel časem zeptal, co si o tom všem myslíme.

„Teď večer se to jeví docela věrohodně,“ připustil lékař, „ale počkejme do zítřka. Počkejme, až se na to ráno podíváme strážlivýma očima.“

„A nechtěli byste se spíš podívat na opravdový stroj času?“ zeptal se jeho stvořitel. Nato vzal ze stolku lampu a odvedl nás dlouhou studenou chodbou do své laboratoře. Živě si vybavuju mihotavé světlo petrolejky, siluetu jeho zvláště široké hlavy i tanec stínů našeho srocení, které za ním zmateně a nevěřičně pochodovalo, a v laboratoři pohled na zvětšeninu onoho strojku, který nám prve zmizel před očima. Některé díly byly z niklu, jiné ze slonoviny, další bezpochyby vypilované nebo vyřezané z křišťálu. Obecně vzato byl stroj hotový, až na to, že na ponku vedle rozložených nákresů leželo pár nedokončených pokroucených krystalických tyčí. Jednu jsem zvedl, abych si ji lépe prohlédl. Jako by byla z křemene.

„Tak počkat,“ ujišťoval se lékař, „doopravdy si z nás nestřílíte? Není to zas nějaký podfuk – jako ten duch, co jste nám ho předváděl loni o Vánocích?“

„S tímhle krasavcem,“ prohlásil hostitel se zdviženou lampou, „hodlám probádat čas. Připadá vám to jako nesmysl? Jenže já to myslím smrtelně vážně.“

Ani jeden z nás z toho nebyl moc moudrý.

A já jsem si za doktorovým ramenem všiml Filbyho oka, jak na mě významně mrká.